

J. M. Castellet i l'«existencialisme»

per Xavier Vall

La influència d'aquesta tendència filosòfica i literària (en particular, del vessant sartrià) va resultar crucial per a J. M. Castellet, com ell mateix reconeix:

«Fill de l'època, les primeres idees sobre la literatura amb les quals em vaig sentir còmode van ser les de Jean-Paul Sartre a *Situations II* (*Què és la literatura?*): la tasca de l'escriptor —segons Sartre— havia de consistir a revelar el món als altres, de tal manera que ningú no pogués ignorar-lo i, en conseqüència, proclamar-se innocent; d'altra banda, l'escriptor, en suscitar la responsabilitat dels lectors, havia de predicar amb l'exemple i, per tant, comprometre's. Al llarg de quinze anys —de 1950 a 1965, més o menys—, els meus plantejaments de l'obra literària van consistir a intentar desenvolupar i aprofundir ideològicament aquestes idees, de la mà de Sartre a la de Lukács, de la de Gramsci a la de Goldmann, tot prenent com a exemples les literatures més pròximes.»¹

La majoria dels estudis sobre Castellet han coincidit a destacar-ne també l'influx existencialista (amb un cert detall o, més sovint, de passada). Així i tot, atesa la significació d'aquest aspecte en la seva obra i la de l'autor en la recepció catalana i espanyola de l'existencialisme, penso que pot ser útil examinar-lo més detingudament.²

1. Jordi CASTELLANOS (ed.), dins AA. VV., *Guia de literatura catalana contemporània* (Barcelona, Edicions 62, 1973), p. 20. Veg. també les següents declaracions de Castellet sobre Sartre: *El gran emmerdador*, «Saber», 1, 3 (maig de 1980), ps. 68-70; *L'intel·lectual més obscè*, «Avui» (16-IV-1980), p. 11, i *Una imatge que se aleja*, «La Vanguardia» (10-IV-1990), p. 2.

2. Per a un estudi global de l'obra de Castellet, em remeto a la tesi d'Eduardo Alejandro SALAS ROMO, *J. M. Castellet, teórico y crítico literario* (Granada, Departamento de Lingüística General y Teoría de La Literatura de la Universidad de Granada, 1997) i a la bibliografia que s'hi cita. En relació amb el tema que ens ocupa, cal subratllar l'article d'Àlex BROCH (el qual està

L'existencialisme —valgui un terme amb raó qüestionat, perquè reflecteix la recepció dels autors que hi han estat adscrits, en la majoria de casos en contra de la seva voluntat— va exercir una considerable influència a l'Estat espanyol durant la postguerra, a pesar del tancament ideològic i cultural del franquisme. No és d'estranyar, doncs, que incidís en un home especialment sensible a les influències estrangeres com J. M. Castellet.

Encara que abans de la Guerra havia estudiat uns set anys a l'École Française i durant la contesa a Londres, retornat a l'Estat espanyol, l'atracció per la cultura exterior va formar part de la «*peripecia individual absolutamente autodidacta*» dels homes de la seva generació.³ En aquest procés d'autoformació, segons recordarà posteriorment, «Camus i Sartre —el Sartre de *Le mur*, el primer Sartre—» van esdevenir ben aviat unes de les «fascinacions literàries» més determinants.⁴

En l'article *Usa: novelística y vida* (publicat en la revista barcelonina del Sindicato Español Universitario «Estilo» el novembre de 1949), Castellet es va referir ja a la concepció sartriana de la *littérature engagée*, si bé no el va impactar plenament fins a la lectura de *Qu'est-ce que la littérature?*, a finals de l'altre any.⁵

En el número següent de la revista «Estilo», va publicar una recensió de *Le deuxième sexe*, de Simone de Beauvoir, pocs dies després de l'aparició del llibre.⁶ Castellet hi presenta l'autora com «*el más adicto, el más original de los discípulos de Sartre*» i emmarca el tema central de l'obra en «*la filosofía existencialista*»: la reducció de la dona a *en-soi* i la reivindicació de la seva condició de *pour-soi*. Temorós, però, que els lectors poguessin trobar la terminologia filosòfica abstrusa, remarca que les afirmacions de Simone de Beauvoir, «*como las de su maestro Sartre*»:

«*Son perentorias y se jactan de evidentes; contienen una verdad soberbia, un poco insolente. Pero enseguida, de la teoría pasa a los hechos.*»

Si en valora aquest aspecte, en canvi, a propòsit de l'objectiu de «*la conquista*

acabant una altra tesi sobre Castellet): *Un intel·lectual sartrèa, Homenatge a J. M. Castellet* (Barcelona, Edicions 62, 1996), ps. 41-45.

El present estudi és una reelaboració (que s'inscriu en el projecte de recerca DGICYT, PB94-0710) d'una part de la meua tesi doctoral: *La literatura catalana de postguerra i l'existencialisme (1945-1968)*, dirigida per Jordi Castellanós (Barcelona, Universitat Autònoma de Barcelona, 1990) (editada en microfítxes per les Publicacions d'aquesta institució, el 1992).

3. J. M. CASTELLET, *Tiempo de destrucción para la literatura española*, dins *Literatura, ideología y política* (Barcelona, Anagrama, 1976), p. 140.

4. Heike Van Lawick entrevista Josep Maria Castellet, «Daina», 5 (novembre de 1988), p. 80.

5. Veg. À. BROCH, *Un intel·lectual sartrèa*, p. 43.

6. J. M. D. de C., *Le deuxième sexe*, «Estilo», 3 (desembre de 1949), ps. [8]-[9].

de libertad para la mujer», considera que la falta de resposta a la pregunta «¿libertad para qué?» suposa «una indeterminación» que «campea en toda la obra de Sartre, y es uno de los puntos por donde puede introducirse una piqueta que mine todo el edificio existencialista francés». Tot i aquesta objecció tòpica —que el mateix Castellet resoldrà posteriorment— i encara que retregui també al llibre el fet de limitar-se a la «base» «solamente material, física» o les seves «procacidades», reclama que:

«Tanto las obras de Sartre —de indudable importancia filosófica— como esta obra de Mme. de Beauvoir —obra que puede resultar básica para una renovada visión de la mujer— deben ser tenidas muy en cuenta, especialmente por lo que tienen de desazón vital y por su modernidad.»

De tota manera, confessa que allò que més l'ha impressionat no és el «contenido» del llibre, sinó «la constatación» «de lo lejana que quedaba la mujer española actual de un problema tan interesante y decisivo para ella como éste de su limitación y libertad». Per tant, mira de traslladar, agosaradament, la polèmica que *Le deuxième sexe* havia suscitat a l'Estat francès a l'espanyol, denunciant la situació de la dona i arremetent contra el cofoisme i el replegament cultural franquistes.

No és d'estranyar, doncs, que aquell número de la revista fos retirat i que s'apartés Castellet de la publicació. L'article, com ell mateix valora, va suposar «un principi de rebel·lió contra el règim», i les reaccions que va suscitar la van refermar.⁷

L'existencialisme, a més d'estimular aquella *revolta*, va ajudar a formular-la. En un primer moment, el referent de Castellet no va ser Sartre, però, sinó Heidegger, com il·lustra la participació en el cèlebre debat sobre la funció de l'intel·lectual de la revista «Laye», que convé tenir present que es va suscitar en unes circumstàncies en què el compromís havia esdevingut una arma de doble tall, atès que l'activisme polític oficial s'havia d'adscriure forçosament al Règim.⁸

Castellet va intervenir en la polèmica ja en el primer número (el març de 1950). El títol de l'article (*La traición de los intelectuales*) i el plantejament de la qüestió coincideixen amb el cèlebre llibre de Julien Benda: *La trahison des clercs* (1927), criticat reiteradament per Sartre; si bé Castellet posa aquesta acusació en boca dels polítics contra la independència dels intel·lectuals, mentre que l'escrip-

7. Veg. Juan F. MARSAL, *Pensar bajo el franquismo* (Barcelona, Península, 1979), p. 86 (on Castellet confessa que no recorda per quin mitjà va obtenir el llibre i manifesta que la ressenya obeïa a «cierta actitud inconformista», «sin que tuviese ideas políticas claras»), i Carme RIERA, *La Escuela de Barcelona* (Barcelona, Anagrama, 1988), ps. 127-128. Pel que fa a la noció d'inconformisme, afi a l'existencialista de *revolta*, veg. *Una generación sin inconformistas*, «Ateneo», 62 (15-VII-1954), recollit dins *Notas sobre literatura española contemporánea* (Barcelona, Laye, 1955), ps. 11-13.

8. Veg. J. M. CASTELLET, *Breu història de la revista «Laye»*, «L'Avenç», 6 (octubre de 1977), ps. 46-47; Barry JORDAN, «Laye»: *Els intel·lectuals i el compromís*, «Els Marges», 17 (setembre de 1979), ps. 3-26; Laureano BONET, *La revista «Laye». Estudio y antología* (Barcelona, Península, 1988), i *El jardín quebrado. La escuela de Barcelona y la cultura del medio siglo* (Barcelona, Ediciones Península, 1994).

tor francès l'havia llançat contra la politització dels humanistes.⁹ L'intel·lectual modèlic, per a Castellet, és «*aquel que sirve exclusivamente, solitario y sincero, la causa de la inteligencia*». Cal evitar el «*confusionismo*» dels «*tipos intermedios o mixtos del político intelectualizado y del intelectual 'engagé', como es ahora moda y galicismo llamarle al intelectual al servicio de un partido*» (amb el barbarisme al·ludeix sobretot a la concepció sartriana, però deformant-la, ja que identifica el compromís amb la militància).

En el número següent, Castellet aprofundeix la qüestió, partint de la concepció de l'home de Max Scheler (propera a l'existencialisme pel punt de partida fenomenològic, però derivada cap a una axiologia essencialista): l'ésser humà es caracteritza per la seva «*constitució espiritual*» (particularment, per la «*libertad, objetividad y conciencia de sí mismo*»).¹⁰ L'intel·lectual ha de desenvolupar al màxim aquests trets espirituals a fi d'esdevenir «*el eterno inquieto en busca de sí mismo, de su espíritu, de su verdad*», de «*la Verdad*». Aquesta actitud l'oposa a la visió heideggeriana del polític, segons la qual no aspira sinó a «*la revelación de la oscuridad fundamental humana que sólo puede iluminarse parcialmente*»:

«*El forjador de Estados [...] pone frente a frente las fuerzas ciegas y brutas de la evolución de los pueblos, con una forma inteligible que intenta imponerles. [...] Para Heidegger el Estado es, pues, una dación de ser a los existentes colectivos que son las agrupaciones humanas.*»

De tota manera, si bé «*intelectual y político operan en planos distintos*», coincideixen en la «*misión*» de «*buscar en lo más profundo del individuo y aprehender que su existencia aislada no tiene sentido si no se incorpora su trayectoria personal a la marcha histórica del mundo*».

En contrast amb la influència de la teoria política heideggeriana en Castellet, en el número següent de «*Laye*», el seu bon amic Manuel Sacristán recull les acusacions de «*Les Temps Modernes*» contra el filòsof alemany («*Dicen que Heidegger utilizó su prestigio profesional para inducir a sus alumnos de Friburgo a votar por Hitler*») i, a partir d'aquesta revista, de «*L'existencialisme est un humanisme*» i de «*L'être et le néant*», precisa el concepte d'«*engagement*», per bé que acaba desdibuixant la posició sartriana, que no comparteix.¹¹

Així i tot, poc després, Castellet torna a recórrer al filòsof alemany:

«*Para Heidegger, desde el punto de vista de las realidades y no de los desiderata, aun lamentándolo, piensa que la investigación histórica se inclina más a la investigación física que al modo de trabajar de la ciencias correspondientes —Ciencias del espíritu—*

9. *La traición de los intelectuales*, «*Laye*», [1] (març de 1950), ps. 6-7. Castellet en reivindica l'autoria en la pròxima col·laboració.

10. *Intelectual y político*, *ibid.*, [2] (abril de 1950), ps. 6-7. Cita Heidegger a través de WAEHLENS, *La filosofía de Martín Heidegger* (Madrid, CSIC, 1945), i d'Eugenio FRUTOS, *La interpretación existencial del Estado en Heidegger*, «*Revista de Estudios Políticos*», 39-42 (1948).

11. *Antístenes y la política política*, «*Laye*», 3 (maig de 1950), ps. 6-7 i 11.

de la Facultad Universitaria. El sabio desaparece y su sustituto el «investigador» tiende a asemejarse al técnico. Sólo así se siente capaz de rendimiento, sólo así esta seguro de ser eficaz y actual.

Castellet recorda, però, que aquest diagnòstic havia estat efectuat ja per Ortega en *Misión de la universidad* i, coincidint amb ell, es queixa de la total inautenticidad d'aquesta institució i en reclama una revisió completa.¹²

L'influx del filòsof alemany (explicable per la incidència en la revista i, més en general, entre els intel·lectuals propers al falangisme) serà desplaçat aviat pel de Sartre. Castellet, en un article publicat també a la revista «Laye» a finals d'aquell any, considera que el protagonista de *Les mouches*, Orestes, que «escoge voluntariamente el ser perseguido para siempre por las Euménides», respon a l'estereotip de l'heroi contemporani —heroi «sin heroísmo, sin "areté"»—, el «hombre sin Dios», el «hombre perseguido, acosado, "homme aux abois"». ¹³ Aquesta figura prolifera en la literatura, sobretot des dels anys quaranta. Apareix en els «incansables viajeros en busca de sensaciones nuevas» «de Huxley, Gide, Morand, Morgan o Malraux», si bé el seu encalçament no és sinó una «leve intranquilidad que los incita a moverse». Sorgeix també en la novel·la policíaca o d'espionatge, sobretot en la de caràcter psicològic (Simenon, Graham Greene o Liam O'Flaherty), però els seus protagonistes fugen «por hechos delictivos concretos y, aunque se planteen con frecuencia el hecho mismo de su constante huir, cabe pensar que no intenta el autor más que expresar una situación psicológica determinada exclusivamente por circunstancias externas». Així i tot, són símptomes d'una nova sensibilitat, en la «dimensión profunda» de la qual s'endinsen Kafka, Faulkner, la peça de Sartre que intitula l'article o *L'étranger* («Meursault es la imagen del hombre moderno, descentrado, despersonalizado, agobiado constantemente por la sombra de una persecución sin sentido que no concede tregua ni respiro»). Castellet explica aquesta condició —molt diferent de la fatalitat clàssica— a través de la concepció existencialista de l'home (partint del concepte kierkegaardia d'angoixa, però ja en la versió atea de Sartre):

«Huyen, algunos, acosados por sus acciones, por sus ideas, por una herencia desgraciada. Pero los más, huyen sin saber por qué, perseguidos por un mundo hostil, absurdo, que les hace plantearse angustiadamente el enigma de su existencia, para seguir huyendo, después, acosados por su misma angustia. [...] Huyen arrastrados por un vértigo nuevo que no tiene expresión objetiva [...] porque es algo íntimo y personal, algo que sufre

12. ¿Universidad formativa?, *ibid.*, 5 (juliol-agost de 1950), p. 4. Cita l'article de HEIDEGGER, *El tiempo de la imagen del mundo*, aplegat dins *Holzwege* (1950), a través de la recensió de J. L. ARANGUREN en «Arbor», 54 (juny de 1950), ps. 243-253.

13. *Un héroe de nuestro tiempo: Orestes*, «Laye», 8-9 (octubre-novembre de 1950), ps. 6-7. Veg. també J. R., *El hombre acosado, tema cinematográfico*, *ibid.*, 11 (febrer de 1951), ps. 39-40. Castellet no tan sols confiava en l'existencialisme per a la diagnosi del malestar de l'home contemporani, sinó també per a una «psicoterapia total, que arranque de una psicología de la totalidad personal del hombre» (V. E. FRANKL, *Psiconálisis y existencialismo*, Méxic - Buenos Aires, Fondo de Cultura Económica, 1950. *Ibid.*, 15 [setembre-octubre de 1951], ps. 68-69).

cada uno en sí mismo pero que a la vez es superior a nosotros y adopta el rostro trágico de un destino insoslayable, de una Fatalidad moderna que nos ha hecho aceptar la existencia del temor y el temblor [es fa ressò del títol del cèlebre llibre de Kierkegaard] y ha dado a la angustia soporte de libre paso para todos los terrenos literarios. [...] El hombre acosado es el hombre totalmente abandonado a sus escasas fuerzas y a quien nada ni nadie en el mundo justifica o excusa. Su vida es una aventura absurda, inútil. Ningún Poder le protege, entre otras cosas porque él mismo se ha negado a ponerse bajo la protección de ninguno.»

Se susciten, però, algunes incerteses: si aquesta opció no comporta un «violento complejo de culpabilidad que [...] impeliera a una autopunición y que ésta hubiera de consistir en una inconsciente huida de sí mismo», si és lliure o ve determinada per «las circunstancias históricas, intelectuales y morales» y «dónde llegará el hombre perseguido»; qüestions en les quals renuncia a entrar, ja que tan sols es proposa «dejar constancia de un hecho sintomático de la sensibilidad del hombre moderno».

L'IMPACTE DE «QU'EST-CE QUE LA LITTÉRATURE?»

La traducció castellana de *Situations II* (en què el 1948 Sartre va aplegar els articles de la sèrie *Qu'est-ce que la littérature?*) publicada a Buenos Aires per l'editorial Losada el 1950 va ser «la primera edició de Sartre» que va «arribar a les mans» de Castellet, el qual la va llegir àvidament:

«Jo tenia, aleshores, vint-i-quatre anys. Cap llibre de teoria literària no m'havia colpit com aquest. Vaig esdevenir, de la nit al dia, un sartrià convençut. El que Sartre deia en aquest llibre corresponia exactament al que em convenia de llegir a l'Espanya franquista d'aquells anys: em donava el que necessitava, sense saber-ho amb precisió. Era el que em calia per muntar la petita trinxera de la resistència personal.»¹⁴

Aquesta lectura és la més fructífera de les moltes que va portar a terme en aquells anys (afavorides per la convalescència de la tuberculosi, que el va obligar a interrompre la carrera, el 1950, per ingressar al Sanatori de Puig d'Olena). Castellet citarà reiteradament aquesta obra, la parafrasejarà o sintetitzarà —a vegades fins amb ressonàncies textuais de la traducció castellana—¹⁵ i la reformularà, partint d'altres aportacions i adaptant-la a la seva visió personal i a la situació de l'Estat espanyol.

No sembla incidir encara, si més no plenament, en l'article *Arte para una sociedad asocial (I)*, el títol del qual s'inspira en Alex Comfort; si bé Castellet hi qualifica la societat a la qual s'adreça l'escriptor de «congestiva, pero solidaria» i hi anuncia que «sobre esto habrá que fundamentar la reunión de los conceptos de novela

14. *El gran emmerdador*, p. 68.

15. A més de les similituds literals que citaré més endavant, veg. M. Helena RUFAT CASALS, J. M. Castellet: *El progrés del crític*, dins *Lectures al quadrat. Les arts crítiques de J. Molas, J. M. Castellet, J. Triadú i J. Fuster* (Lleida, Pagès Editor, 1995), p. 95.

y cine» en futurs articles.¹⁶ En part ho porta a terme en *Las técnicas de la literatura sin autor*, en què, per bé que reprèn les teories de Comfort, manifesta ja clarament la influència de *Qu'est-ce que la littérature?*.¹⁷

Tot i l'impacte d'aquest llibre, com que les obres de Sartre costaven de trobar —«y, aún, en las reboticas de unas pocas librerías progres»—, les lectures van ser «escasas» fins a la primera estada a París (entre finals del 1953 i principis del 1954), beneficiat d'una de les beques per a escriptors joves que havia instaurat Ruiz-Jiménez i que concedia la Delegación Nacional de Educación. De fet, un dels objectius d'aquell viatge era «comprar todos los libros de Sartre que pudiera y seguir los itinerarios del París sartriano». Encara que no va aconseguir de veure l'escriptor, sí que va poder adquirir-ne algunes obres (entre elles, una edició de 1954 de *L'existentialisme est un humanisme*, que li va permetre de sistematitzar el sartrisme). A partir d'aleshores, Castellet va anar obtenint amb més normalitat les obres de Sartre i de la resta d'autors considerats existencialistes, així com la revista «Les Temps Modernes».¹⁸

La contribució a la teoria literària

Encara que Castellet s'havia interessat prèviament per diverses qüestions teòriques, l'existencialisme (en particular *Qu'est-ce que la littérature?*) pot coadjuvar, d'entrada, a la voluntat de transcendir la seva activitat com a crític per esbossar una teoria literària en què emmarcar-la (aplegant articles en llibre, també com Sartre).

En aquesta teorització, destaquen sobretot tres aspectes relacionables amb l'existencialisme: el compromís de l'autor, l'objectivisme i l'apel·lació al lector. Aquests elements es troben estretament vinculats en una concepció clarament sartriana —com evidencien les resonàncies textuais— de l'escriptura com a revelació:

*«Escribir es, pues, por una parte revelar la vida del hombre en el mundo, y por otra, proponer esta revelación como materia sobre la que el lector debe trabajar, recrear.»*¹⁹

En un primer moment, la teorització literària de Castellet se centra sobretot en la narrativa, com remarca el subtítol de l'obra en què es desenvolupa més àmpliament, *La hora del lector. Notas para la iniciación a la literatura narrativa de nuestros días*. Encara que ja aleshores l'interessaven també la resta de gèneres, s'ocupa escassament del teatre, a pesar de ser conreat i teoritzat pels existencialistes

16. *Arte para una sociedad asocial* (I), «Laye», 7 (setembre de 1950), p. 9.

17. *Las técnicas de la literatura sin autor*, *ibid.*, 12 (març-abril de 1951), ps. 39-46.

18. *Una imagen que se aleja*.

19. *Notas sobre la situación actual del escritor en España*, «Laye», 20 (agost-octubre de 1952), ps. 10-17, recollit dins *Notas sobre literatura española contemporánea*, p. 18, i *La hora del lector. Notas para la iniciación a la literatura narrativa de nuestros días* (Barcelona, Seix Barral, 1957), p. 77. Compareu aquests passatges amb Jean-Paul SARTRE, *¿Qué es literatura?* (Buenos Aires, Losada, 1962³), p. 81.

francesos (si bé, a propòsit d'Alfonso Sastre, afi en alguns aspectes a l'existencialisme, es queixa de la deterioració del gènere a l'Estat espanyol i reclama, implícitament, un *teatre de situacions*, a l'estil de Sartre) i, recollint l'argumentació sartriana, nega el caràcter comunicatiu de la poesia i exclou el poeta de l'«*escritor consciente*» (perquè «*modernamente la misión del poeta no es la de 'revelar' el mundo como sucede con el prosista*»), en contrast amb l'actitud posterior envers el gènere.²⁰

El compromís de l'autor.— Amb l'estímul de *Qu'est-ce que la littérature?* i, més en general, dels existencialistes francesos, Castellet evolucionarà cap a una concepció més compromesa de la funció de l'intel·lectual (rebutjant, però, igual que ells, l'afiliació i el dirigisme). Aquest aspecte és bàsic en la seva teorització literària, així com en la sartriana.

Ja en *Las técnicas de la literatura sin autor* les considera reclamades per la «*conciencia del momento histórico, que exige —más que otro momento cualquiera de la historia— una adecuación de la literatura a la situación actual y una función específica que la misma debe desarrollar*» («*De ahí el concepto de compromiso, de "l'engagement", tan debatido actualmente*»). Fins augura un «*nuevo humanismo*», que caracteritza simbòlicament, potser no gosant etiquetar-lo d'existencialista.²¹ En *La hora del lector*, desenvolupa la idea de compromís (sobretot en la III part) i, com a culminació, somnia, igual que Sartre, «*la literatura del futuro*» al servei d'una societat basada en la llibertat i en la solidaritat, ideal pel qual l'escriptor ha de lluitar.²²

Els existencialistes no només fonamenten a Castellet la teoria del compromís, sinó que, amb la seva actuació, li forneixen un model pràctic d'intel·lectual, que li servirà de referència en diverses circumstàncies, com ell mateix evoca amb un punt d'ironia:

«M'adono que no seré mai més tan lliure com quan obria *Les Temps Modernes* i el malparit [Sartre] m'obligava a definir-me no sé ben bé sobre què: segurament, sobre alguna insignificant matança a l'Extrem Orient, sobre l'empresonament d'algun maleït dissident soviètic o sobre les idees, de tota evidència equivocades, d'algun grupuscular extraparlamentari alemany, japonès o italià.»²³

El gran referent, però, és l'actitud dels existencialistes francesos durant la Se-

20. *Panorama de los jóvenes: el teatro*, «Correo Literario», 7, recollit dins *Notas sobre literatura española contemporánea*, ps. 83-86. *Ibid.*, p. 22, i *La poesía: otra creación doble*, dins *La hora del lector*, ps. 53-57. En el pròleg a *Veinte años de poesía española* (Barcelona, Seix-Barral, 1960, p. 36), Castellet, com volent rectificar, apel·larà el poeta amb el mateix qualificatiu que abans li havia negat: «*escritor consciente*».

21. *Las técnicas de la literatura sin autor*, p. 46.

22. *La hora del lector*, ps. 87-104. Conscient, però, de les dificultats de l'assoliment de la llibertat —i més en una situació com la de l'Estat espanyol—, Castellet remarca, citant «*un autor contemporáneo*» (que no és altre que Sartre), que, com els «*personajes, si son de nuestro tiempo, no disfrutaban todavía de esta libertad, que [l'autor] sepa por lo menos mostrarnos lo que les cuesta poseerla*» (*Notas sobre literatura española contemporánea*, p. 27).

23. *El gran emmerdador*, p. 70.

gonia Guerra Mundial i la immediata postguerra, que Castellet avalua a través d'una puntual ressenya (publicada només tornar de París) de la cèlebre novel·la de Simone de Beauvoir: *Les mandarins*. Hi elogia la «compañera y discípula predilecta del gran preboste del existencialismo francés, Jean-Paul Sartre» per «sus grandes condiciones de escritora lúcida, de pensamiento creador y gran fuerza crítica» i el llibre per la «densidad ideológica, psicológica y literaria poco frecuentes», que la converteixen, «seguramente», en el millor Goncourt de la postguerra. Més en concret, destaca que, sense caure en la novel·la de tesi, sinó en forma de *roman à clé*, ofereix «la crónica más veraz de la epopeya de los intelectuales franceses después de la Liberación», escrita des de la «total sinceridad». En potencia, doncs, l'actitud autocrítica, sense entrar a considerar els aspectes discutibles del testimoni de Simone de Beauvoir (com la desfiguració de l'heterònim de Camus, que va irritar l'escriptor algerià). A partir de la novel·la, Castellet torna a reflexionar sobre la funció de l'intel·lectual i insisteix a diferenciar-lo del polític:

«Difícilmente puede el intelectual, sin detrimento de su autenticidad personal o ideológica, penetrar en el juego político. Su puesto está en el libro, en la revista, en el periódico, donde —eso sí— está obligado a desvelar la verdad, se encuentre donde se encuentre. Su vida, pues, será una lucha continua por imponer esa verdad en el espíritu de los hombres libres en abierta oposición con el poder constituido, que lógicamente intentará acallararlo siempre que lo que diga no se ajuste a la dogmática del momento.»²⁴

Si Beauvoir i Sartre són un model d'intel·lectual compromès per a Castellet, també ho és Camus. Mentre les pugnes entre sartrians i camusians esdevenen acèrrimes a l'Estat francès (sobretot des del 1952), a l'Estat espanyol, és freqüent que encara se'ls concilii. No és d'estranyar, doncs, que Castellet, tot i ser més influït generalment per Sartre, prengui sovint com a referent també Camus. Així, l'últim capítol de *La hora del lector* (publicat l'any que aquest escriptor va ser guardonat amb el Nobel) es clou amb unes paraules de *L'été* (1954), que inciten a «encontrar algunas fórmulas que rebajen la angustia infinita de las almas libres», a «hacer imaginable la justicia en un mundo tan evidentemente injusto y significativa la felicidad para los pueblos envenenados por el mal del siglo».²⁵ De tota manera, la

24. *Les Mandarins*. Premio Goncourt 1954, «Revista. Semanario de Actualidades, Artes y Letras», 141 (23/29-XII-1954), p. 11. Sobre aquesta publicació periòdica, veg. Núria SANTAMARIA, «Revista» (1952-1955) i la introducció del realisme social narratiu, «Els Marges», 39 (gener de 1989), ps. 95-109.

25. *La hora del lector*, ps. 103-104. Castellet, que no indica ni l'obra de la qual procedeix la citació, deu utilitzar la traducció argentina de 1957. Segons Jaume Lorés, fins i tot reivindicava *L'homme révolté*, obra que va desencadenar la ruptura de Camus i Sartre, com la seva «moral» i recomanava *Les aventures de la dialectique* (1955), en què Merleau-Ponty critica durament l'aproximació sartriana al marxisme (*Crònica parcial del sartrisme a Catalunya*, «Saber», 1, 3 [maig de 1980], p. 62, i *Homenatge a J. M. Castellet*, ps. 98-100 i 112; veg. també Fabià ESTAPE, *ibid.*, p. 54, i Jordi Maragall / Josep M. Castellet, *Pensadors catalans*, Barcelona, Edicions 62, 1987, p. 94).

seva «visió» de l'intel·lectual com un «ésser revoltat» —malgrat que l'expressió recorda *L'homme révolté*, de Camus— és més propera a la sartriana que no a la camusiana.²⁶

L'objectivisme.— Quina ha de ser, però, la presència de l'escriptor compromès en l'obra? Castellet, en part resumint Sartre, esbossa la història de la figura de l'autor (remuntant-se a l'edat mitjana i centrant-se sobretot en el narrador). En destaca l'auge en la literatura analítica vuitcentista, que pretenia englobar el món interior i l'exterior, i la crisi al segle XX, vinculada a la del pensament burgès i a la «mort de Déu» (diagnosticada per Nietzsche), ja que l'autor tradicional gairebé encarnava aquest concepte en el seu món literari. Aleshores, la visió monolítica s'esquerda en el «doble polo subjetividad-objetividad» i la literatura s'escindeix en el psicologisme (en què destaca com a forma més extrema el monòleg interior) i en l'objectivisme. Castellet, si bé considera que el monòleg interior «representa una nueva concepción del mundo de la que son principales integrantes la inseguridad, "el temor i el temblor"» —torna a fer-se ressò del cèlebre títol de Kierkegaard—, en critica, citant Sartre, el fet de «pasar al realismo llevando el idealismo hasta lo absoluto», caient en cert solipsisme. En canvi, l'objectivisme aporta una perspectiva fenomenològica, sintètica, més relativista i molt adequada per al plantejament de situacions, de manera que ens obre autènticament a la realitat, amb una visió més complexa i, justament per això, a vegades obscura.²⁷

L'objectivisme es caracteritza pel punt de vista extern —i evitant la projecció subjectiva—, el fragmentarisme, el protagonista múltiple... L'afavoreixen diversos factors: el periodisme, l'impacte del cinema i la televisió (en especial, gèneres com el policíac i tendències com el neorealisme o el *Nouveau Cinema*), les transformacions de la vida moderna, l'auge del materialisme, la fisiologia dels reflexos i el conductisme, la fenomenologia i la filosofia existencialista, el marxisme i altres doctrines socials, la possibilitat d'elidir les formulacions ideològiques, algunes noves teories científiques, l'evolució de les arts plàstiques i de l'arquitectura... En el cas de Castellet, hi incideixen particularment l'interès pel cinema —va debutar com a crític cinematogràfic—, la influència existencialista i la possibilitat de denúncia social, eludint la censura (una important trava per a la revelació de la realitat com a totalitat que demanava Sartre).²⁸

26. Així ho declara en Heike Van Lawick entrevista Josep Maria Castellet, p. 84.

27. *Las técnicas de la literatura sin autor* i *La hora del lector*, ps. 13-63 (l'autor que s'hi al·ludeix a la p. 59 és Sartre; cal remarcar que, en un apèndix d'aquesta obra, es reproduïx un fragment de *Qu'est-ce que la littérature?*, centrat en la contraposició del pensament analític al sintètic, ps. 150-155).

28. El mateix Castellet comenta alguns d'aquests factors: *Las técnicas de la literatura sin autor*, p. 41, i *De la objetividad al objeto. A propósito de las novelas de Alain Robbe-Grillet*, «Papeles de Son Armadans», v, 15 (juny de 1957), ps. 309-332, traduït parcialment en *Las primeras novelas de Alain Robbe-Grillet*, J. M. CASTELLET, *Questions de literatura, política i societat* (Barcelona, Edicions 62, 1975), ps. 88-89. Sobre la censura, veg. *Notas sobre literatura española contemporánea*, p. 24, i *José María Castellet o la crítica simultánea*, dins Federico CAMPBELL, *Infame turba* (Barcelona, Lumen, 1971), ps. 348-349. Castellet es va interessar molt aviat per la relació cinema-literatura (veg. *La*

Amb els precedents que calguin com, per exemple, *Le rouge et le noir*, d'Stendhal, l'objectivisme sorgeix sobretot en la narrativa americana (en concret, en l'anomenada *Lost Generation*) i es desenvolupa, particularment, en la narrativa existencialista i, després, en el *Nouveau Roman*; encara que també s'hi poden relacionar altres tipus d'obres (des de *Les faux-monnayeurs*, de Gide, a part de la narrativa social, el neorealisme italià en especial).

Si bé Castellet va trobar ja en la narrativa americana una excel·lent plasmació d'aquestes tècniques i tot i que el *Nouveau Roman* li oferirà una versió més recent, la influència de l'existencialisme és molt important també en aquest aspecte. Castellet remunta la perspectiva objectivista a la fenomenologia de Husserl, però li retreu un cert subjectivisme, que considera superat per Heidegger.²⁹ De tota manera, és ja Sartre qui concreta la plasmació literària de la perspectiva fenomenològica en les tècniques objectivistes (en particular, en els estudis sobre novel·listes americans del vol. I de *Situations* —que el converteixen en «uno de los primeros estudiosos de la novela americana actual»³⁰ i en *Qu'est-ce que la littérature?*). Castellet es basarà en la interpretació sartriana d'aquestes tècniques (encara que utilitzarà també altres estudis, com *L'âge du roman américain*, de Claude-Edmonde Magny). Igual que Sartre, observa que la novel·la americana «está preñada de una metafísica, que se hace visible principalmente en las obras de Dos Passos y de Faulkner», i que la seva tècnica pot resultar adequada per expressar «el pensamiento filosófico contemporáneo sobre el tema del hombre».³¹ Tanmateix, les novel·les existencialistes (en particular, *L'étranger*, de Camus) aporten ja un model més evolucionat en aquest aspecte.³²

novela y el cine, «Estilo», 25 [15-3-1946], p. 9, i *Ante las nuevas interferencias de la dramática literaria con la cinematográfica*, «Cuadrante. Los universitarios hablan», extraordinari d'any nou [1947], p. 13). Per a un esbós de la recepció de les tècniques objectivistes, em remeto a la meua aproximació, *L'objectivisme en la narrativa catalana de postguerra*, dins *Actes del Desè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes* (Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1995), ps 139-154, i sobre la recepció hispànica de Faulkner i Hemingway, veg., respectivament, Maria-Èlena BRAVO, *Faulkner en España* (Barcelona, Península, 1985), i Douglas Edward LAPRADE, *La censura de Hemingway en España* (Salamanca, Universidad de Salamanca, 1991).

29. *De la objetividad al objeto*, ps. 310-311. Exposa les teories de Heidegger a partir de l'article d'Alberto del CAMPO, *El trabajo material en la Filosofía de Martín Heidegger*, «Laye», 21 (novembre-desembre de 1952), ps. 5-18.

30. Heike Van Lawick entrevista Josep Maria Castellet, p. 84.

31. *Cuatro características de la novela norteamericana*, «Revista», 102 (25/31-III-1954), p. 6.

32. En *Las técnicas de la literatura sin autor*, ressalta *L'étranger* com a exemple de la utilització simultània de la tècnica objectiva amb la primera persona «para traducir una muy particular concepción del hombre y del mundo» (p. 45); «enfrentar el mundo psíquico de su protagonista y el mundo real que le rodea, en el planteamiento de un problema moral y metafísico en el que cada una de las dos técnicas sirve a cada uno de los dos mundos en conflicto» (explicita en *La hora del lector*, p. 40). Castellet havia proposat ja Camus com a model d'aplicació de les tècniques objectivistes en *Dos premios y dos momentos literarios*, «Laye» 4 (juny de 1950), p. 7, i ho farà també en *De la novela policiaca, a propósito de «El Inocente» de Mario Lacruz*, «Revista», 88 (17/23-XII-1953), p. 10.

L'apel·lació al lector.— La utilització de tècniques objectivistes implica una participació més gran del lector, ja que ha de desenvolupar diversos aspectes que no s'expliciten. D'altra banda, el compromís de l'escriptor troba la seva raó de ser en l'impacte en el públic.

La importància del lector en l'obra és òbvia i ha estat remarcada des de l'antiguitat per diversos teòrics de la literatura. Castellet en destaca Ortega, Roman Ingarden (precursor de la teoria de la recepció), Claude-Edmonde de Magny i Jean Genet (del qual cita reiteradament el passatge «*La oscuridad es la cortesía del autor hacia el lector*» a través de *Qu'est-ce que la littérature?*).³³ Així i tot, la influència sartriana és la més determinant també en aquest aspecte.

Citant Sartre, Castellet postula que «*el acto de creación*» és doble: el lector l'acompleix, de manera que «*sólo hay arte por y para los demás*». Desenvolupa aquesta idea seguint també aquest escriptor —fins amb ressonàncies textuais—: l'obra representa la «*misma posible libertad*» per a l'autor, que l'ofereix «*con la máxima generosidad*», i per al lector, que la fa seva. Ambdós comparteixen la «*tarea común*» de la «*revelación*», de la responsabilitat, de l'alliberament personal, l'afany de «*mejorarse y mejorar nuestra vida*»... Així, «*la literatura de producción*» succeeix a la de «*consumo*» (afirma, utilitzant, igual que Sartre, la terminologia marxista).

Conscient, però, de les dificultats d'aquesta comunicació, Castellet consagra una part de *La hora del lector* a la distància entre l'autor i el públic («*Una literatura sin lectores*»). Encapçala la reflexió un epígraf de Sartre que remarca el desconcert que provoca no saber per a qui s'escriu. En tal cas, com apunta també el filòsof francès, «*si el escritor tiene conciencia [...] de la urgencia de este problema, se puede tener la seguridad de que propondrá soluciones 'en la unidad creadora de su obra', es decir, en la indistinción de un movimiento de creación libre*».

En definitiva, «*la suerte de la literatura está íntimamente ligada, pues, a la libertad del escritor, como lo está a la del lector*» i a la de la societat. Igual que en Sartre, la llibertat és el punt de partida del procés literari i el d'arribada; allò que li dona sentit.³⁴

La interpretació i la valoració existencialista en la pràctica crítica

Castellet titula una reflexió sobre la funció de la crítica amb l'expressió *Los alguaciles, alguacilados*. És possible que el títol s'inspiri en la versió argentina de *Qu'est-ce que la littérature?* (encara que tradueix el gir francès «*la boucle est bouclée*» i que Sartre no l'aplica a la crítica, sinó a la literatura com a «*Négation absolue*» i

33. Per bé que en aquest llibre figura *Genêt* (amb accent circumflex), la citació s'ha atribuït al dramaturg esmentat, que Sartre coneixia ja personalment i que estudiarà en *Saint Genet, comédien et martyr* (1952).

34. *El tiempo del lector*, «L'aye», 23 (abril-juny de 1953), ps. 41-44; *La hora del lector*, ps. 47-52 i 65-104, i *Notas sobre literatura española contemporánea*, p. 27.

als escriptors comunistes).³⁵ Certament, la ressonància textual provindria més de la traducció que no de l'escriptor. De tota manera, la idea del *jutge jutjat*, que resulta de desautomatitzar la locució, és clau en l'ètica sartriana (veg., per exemple, *Huis clos* o la paròdia de Camus en *La chute*). D'altra banda, Sartre també judica molt durament el crític tradicional.

En qualsevol cas, per a Castellet com per a Sartre, l'exercici de la crítica, igual que l'activitat de l'escriptor, s'ha de basar en la llibertat i en la responsabilitat. El crític ha de *situar* l'obra (el terme, tot i el precedent de Jaspers, s'inspira més directament en l'escriptor francès, que va utilitzar el mot *situations* per aplegar els seus articles, alguns de crítica literària) i ha de valorar-la atenent a la capacitat «de revelar el mundo de su tiempo y de proponerle ese mundo al lector como experiencia propia».³⁶ La metodologia i l'axiologia són força similars, doncs, a les sartrianes.

Castellet no s'acontenta a ocupar-se d'obres concretes, sinó que ofereix unes *Notas sobre la situación actual del escritor en España* i sobre la del «escritor catalán», similars a l'article *Situation de l'écrivain en 1947* (que tanca *Qu'est-ce que la littérature?*), si bé aplicades a unes circumstàncies molt diferents, les de l'Estat espanyol, que judica amb notable duresa.³⁷ Amb un enfocament que, com en Sartre, transcendeix l'anàlisi sociològica en què es basa, descriu molt cruament el tancament cultural, fruit d'«una importante corriente negativista». Encara que es tracta d'una actitud criticada també molt durament per Sartre, hi arremet citant un passatge de *Noces* (1939), de Camus, en què, retorquant una acusació freqüent dels creients als ateu, afirma que «el más repugnante de los materialismos es hacer pasar ideas muertas por realidades vivas». Més específicament, es queixa de la manca de llibertat i de la condemna maniquea d'alguns autors (com el mateix Sartre) i reclama la introducció de noves influències que airegin l'ambient (torna a posar com a exemple, entre altres, l'escriptor francès).³⁸

És en aquest context hostil on Castellet pugna per implantar la idea sartriana de literatura:

«Si aceptamos que escribir en España es revelar la totalidad de la vida del hombre español actual, para proponérsela como tarea al lector español, bastará con queelijamos al azar unos cuantos títulos de novelas y obras de teatro de los escritores españoles

35. *Los alguaciles, alguacilados*, «Revista», 108 (13/19-V-1954), p. 10, recollit en *Notas sobre la literatura española contemporánea*, ps. 40-42. J. P. SARTRE, *¿Qué es literatura?*, ps. 131 i 226, i *Qu'est-ce que la littérature?* (París, Gallimard, 1981), ps. 165 i 328. La coincidència del títol amb la reiteració de l'expressió en la traducció castellana ha estat ja detectada per F. A. SAIAS ROMO, *La teoría y crítica literaria de José María Castellet en sus contextos culturales e históricos* (treball de recerca presentat a la Universidad de Granada el 1995, p. 21).

36. *Notas sobre literatura española contemporánea*, p. 38.

37. *Notas sobre la situación del escritor en España* (ja citat) i *Notas sobre la situación actual del escritor catalán*, «Insula», 23 (abril-juny de 1953), ps. 39-45. Ambdós articles es recolliran en *Notas sobre literatura española contemporánea*, ps. 17-33.

38. *Ibid.*, ps. 20-21.

*contemporáneos considerados como más representativos, para ver que ninguna de ellas cumple con los requisitos requeridos. Escribir ahora en España debería ser hacerlo sobre la vida del hombre español actual, sobre su esencia viva de hombre que lucha —como los de todo el mundo— por su libertad personal, y lucha porque está oprimido por sus propias negatividades, más las que le aporta su sociedad.»*³⁹

L'escriptor català, per la repressió de la seva cultura, té encara més dificultats per «lograr una obra propia totalmente auténtica, eso es, inserta en un mundo cultural, el suyo, y libre dentro de él».⁴⁰

Com que les aspiracions sartrianes que Castellet vol traslladar a la societat espanyola contrasten considerablement amb la «irresponsabilidad» general,⁴¹ haurà d'insistir-hi en la crítica de diverses obres. Les valorarà amb un doble paràmetre: d'una banda, el compromís (que no implica l'autobiografia directa ni tampoc la novel·la de tesi o intel·lectual);⁴² de l'altra, la perfecció i la modernitat de la tècnica (amb preferència per l'objectivisme). Les dues exigències són irrenunciables. Així, en el cas que la «profunda humanidad» no vagi acompanyada de les tècniques adequades (com Castellet creu que succeeix en *Minas de San Francisco*, de Fernando Namora) considera l'obra «ineficaz»; mentre que, si l'ús de tècniques objectivistes és gratuït (com passa, al seu entendre, en *La noria*, de Luis Romero), recorda que «en la vida hay algo tan importantes como la responsabilidad, la elección personal, la mala fe».⁴³

Les valoracions afirmatives corresponen a obres que reuneixen ambdós aspectes: les novel·les de bona part dels narradors americans de la *Lost Generation* i dels seus successors (com Nelson Algren, de qui remarca la seva amistat amb Sartre, o Sloan Wilson, amb la seva «conciencia moral»);⁴⁴ les obres existencialistes (com ja hem vist) o les d'altres molt diversos autors (Graham Greene, del qual Castellet

39. *Ibid.*, p. 19.

40. *Ibid.*, p. 29.

41. *Los escritores irresponsables*, «Revista», 106 (29-4/5-VI-1954), p. 10, recollit dins *Notas sobre literatura española contemporánea*, ps. 35-36.

42. El mateix Castellet estableix aquestes distincions, respectivament, en l'article *Cuatro novelas con problema*, «Laye», 23 (abril-juny de 1953), p. 119, i *Los atracadores de Tomás Salvador*, «Revista», 161 (12/18-V-1955), p. 10 (on remarca que, quan «Camus quiere proporcionar a sus lectores una experiencia del absurdo de la vida humana, escribe L'étranger, novela, y, cuando quiere analizar filosóficamente este absurdo, escribe Le mythe de Sisyphe, libro de ensayos»).

43. «*Minas de San Francisco*», novela de Fernando Namora, *ibid.*, 176 (25/31-VIII-1955), p. 6, i *La noria*, «Laye», 19 (maig-juliol de 1952), p. 55-56, ressenya aplegada dins *Notas sobre literatura española contemporánea*, p. 56.

44. Castellet dedicarà nombrosos estudis a la novel·la americana: «*Gambito de Caballo*», de William Faulkner, «Laye» 18 (març-abril), ps. 93-95; *Faulkner y el lector*, «Revista», 85 (26-XI/2-XII-1953), p. 10; *Cuatro características de la novela norteamericana*; «*El halcón maltés*», «*La araña*» y «*La cosecha sangrienta*», de Dashiell Hammett, *ibid.*, 114 (17/23-VI-1954), p. 8; *Hemingway, premio Nobel 1954*, *ibid.*, 134 (4/10-XI-1954), p. 1; *Una buena iniciación a Faulkner*, «Correo Literario» (desembre 1954); *La técnica objetiva de narración en la novela americana*, «Ateneo» (15-XII-1954), ps. 79-80; *La novela norteamericana después de William Faulkner*, dins *Coloquios íntimos de estudios norteamericanos* (Madrid, Casa Americana, 1954), ps. 64-72; *La literatura quiere la paz*, «Revista», 173 (4/10-VIII-1955), p. 15; *Prólogo para lectores europeos* dins F. J. HOFFMAN, *La*

destaca la idea de la «impureza» de l'acció humana, que relaciona amb Sartre, i, en particular, la «situación-límite» de l'adulteri; Simenon, amb la seva tendència als «solitarios desesperados» que busquen en va la «liberación»; el premi Goncourt del 1949, *Week-end à Zuydcoote*, de Robert Merle, que té com a protagonista un «extraño», però que «no lo es de ningún modo» com *L'étranger*; Ernest von Salomon, que «cumple los requisitos de revelación de un mundo»; entre els escriptors en llengua castellana: *La Colmena*, de Cela, fidel a l'exigència de «jugar limpio con la realidad»; *El Jarama*, de Rafael Sánchez Ferlosio, «visión exacta, y no por pesimista menos irrefutable, de la realidad histórica y social que se ha propuesto mostrar al lector»; les novel·les de Delibes, amb la seva gran humanitat, a pesar de la impassibilitat narrativa; *El Inocente*, de Mario Lacruz, obra de la qual remarca l'ús de les tècniques objectivistes de manera semblant a *L'étranger*... i, entre els autors en llengua catalana: Espriu, que aconsegueix una «función catártica», requisit «subsidiario [...] de la propuesta de la obra como tarea ofrecida al lector para su liberación»; Pedroló, un dels escriptors catalans més influïts per l'existencialisme, que es mostra «abierto a las más nuevas técnicas literarias y atento a esa concepción algo angustiada que del hombre tiene la literatura actual», a través de la qual ens ofereix «el mundo de las [...] situaciones existenciales» «en que los hombres se asoman a los abismos de la angustia, del desconcierto inexplicable, de las pesadillas, 'del temor y el temblor'», o, fins i tot, Riba, amb la seva «gran calidad humana y precisión técnica», malgrat «la oscuridad del lenguaje poético» i la seva distància envers l'existencialisme...⁴⁵

LEVOLUCIÓ DE L'INTERÈS PER L'EXISTENCIALISME

Ja el 1954, en la ressenya de *Les mandarins*, Castellet remarcava que Simone de Beauvoir feia balanç de la trajectòria del seu grup «precisamente [...] en el

novela moderna en Norteamérica, 1900-1950 (Barcelona, Seix Barral, 1955), ps. 5-14; *Notas para una iniciación a las obras de John Steinbeck* dins J. STEINBECK, *Obras completas* (Barcelona, Lluís de Caralt, 1957), ps. IX-XXIX; *El hombre del traje gris*, «Revista», 263 (27-IV/3-V-1957), p. 14; *El diálogo en los relatos de Ernest Hemingway*, *ibid.*, 271 (22/28-VI-1957), p. 15; *El Chicago de Nelson Algren*, *ibid.*, 260 (6/12-IV-1957), p. 8; *La evolución espiritual de Ernest Hemingway* (Madrid, Taurus, 1958) ...

45. «El fin de la aventura», *novela de Graham Greene*, «Revista», 175 (18/24-VIII-1955), p. 15; *El adulterio, tema central de las últimas obras de Graham Greene*, «Índice», 82 (agost-setembre de 1955), p. 28, i *El americano impasible*, «Revista», 258 (23/29-III-1957), p. 14; *Simenon para todos nosotros*, «Laye», 16 (novembre-desembre de 1951), ps. 58-61; *Dos premios y dos momentos literarios*; «El cuestionario» de Ernst von Salomon, «Revista», 169 (7/13-VII-1955), p. 10; «La colmena» (*Notas con estrambote*), «Laye», 18 (març-abril de 1952), ps. 51-58, recollit dins *Notas sobre literatura española contemporánea*, ps. 63-74; *Notas para una iniciación a la lectura de «El Jarama»*, «Papeles de Son Armadans», any I, tom I, 2 (maig de 1951), ps. 205-217; *De la imparcialidad narrativa a propósito de Miguel Delibes*, «Revista», 122 (12/18-VIII-1954), p. 9; *De la novela policiaca, a propósito de «El Inocente» de Mario Lacruz*; *Noticia y elogio de Salvador Espriu*, «Alcalá», 20 (10-XI-1952), recollit dins *Notas sobre literatura española contemporánea*, ps. 75-79; «Es vessa una sang fàcil» por Manuel de Pedroló, «Revista», 116 (1/7-VII-1954), p. 8; *La fecunda imaginación de Pedroló*, «Índice», 84 (setembre de 1955), p. 21, i *Las tentaciones de Manuel de Pedroló*, «Revista», 266 (18/24-V-1957), p. 12; *Iniciación al pensamiento poético de Carles Riba*, «Índice», 79 (maig de 1955), ps. 13-14.

momento en que la popularidad del existencialismo y de su iniciador y principal divulgador [Sartre] estaba «en declive». De tota manera, no creia que aquesta crisi incipient en pogués posar en perill la vigència, sinó que pensava que tan sols el depuraria dels seus aspectes més superficials:

«Cuanto en el existencialismo literario hubo de moda, de esnobismo y de afán de estar «à la page» ha muerto, afortunadamente. Queda, eso sí, lo más serio, lo realmente auténtico del pensamiento de Sartre y de sus seguidores.»⁴⁶

La influència existencialista sobre Castellet seguirà essent important fins a la segona meitat dels seixanta (ja hem vist que ell mateix estableix aquesta fita), si bé confluirà amb altres de noves. Cal destacar sobretot la del marxisme, tot i les dures crítiques d'alguns marxistes (com Lukács) a l'existencialisme. Castellet, igual que Sartre i a diferència de Camus, s'anirà aproximant a aquest corrent, determinant en el període del Realisme Històric. No es produeix un trencament, sinó una evolució. En concret, és evident la continuïtat de les nocions de compromís i de revelació, per bé que prenguin nous matisos. Així, per exemple, encara el 1962, proclamarà citant *Qu'est-ce que la littérature?*: «*Il ne s'agit pas de choisir son époque, mais de se choisir en elle.*»⁴⁷

A la segona meitat dels seixanta, l'auge d'altres models literaris i de l'estructuralisme (que, tot i les discrepàncies amb l'existencialisme, influirà també Castellet) i el fenomen del Maig Francès van accentuar la crisi del sartrisme i de les altres tendències existencialistes. De tota manera, Castellet es va seguir interessant per les noves propostes literàries i polítiques de Sartre.

Pel que fa a la literatura, ell mateix destaca l'atracció pel «Sartre de *L'idiot de la famille*» (1971-1973), «estudi literari sobre Flaubert, en el qual valen la pena moltes coses». ⁴⁸ Quant a la política, el va fascinar l'afany de Sartre a adaptar-se a les noves circumstàncies, renunciant al *mandarinisme*, degradant «voluntàriament la figura de l'intel·lectual amb la voluntat de redimir-lo del llast del pecat original de l'orgull i la vanitat», encara que jugués «amb una constància recurrent totes les cartes

46. *Les Mandarins*.

47. *Una enquesta: ¿un moment de crisi en el disseny i l'arquitectura?* Josep M. Castellet, «Serra d'Or», IV, 8-9 (agost-setembre de 1962), p. 22. Aquesta citació encapçalà *Qüestions de literatura, política i societat*. Castellet anirà renovant el seu interès per l'existencialisme amb algun nou descobriment que apropa aquest corrent al marxisme. Per exemple, entre 1963 i 1966, Mary McCarthy, «marmessor intel·lectual» d'Hannah Arendt, li fa conèixer la «figura fascinant» d'aquesta «deixeble de Jaspers i de Heidegger», de la qual «no havia llegit més que algun article, però sabia que havia estat amiga de Walter Benjamin i havia fet una investigació exhaustiva sobre la seva mort» (J. M. CASTELLET, *Els escenaris de la memòria*, Barcelona, Edicions 62, 1988, ps. 231-232). Encara el 1974, en avaluar la crisi del sistema soviètic, a propòsit de Solzenicyn, es recordarà de *Questions de méthode* (fragment autònom de *Critique de la raison dialectique*, 1960, el gran intent de Sartre de conciliar el seu pensament amb el marxisme) i fins considerarà que la dissidència d'aquest escriptor de llengua russa el converteix en «capdavanter, *malgré lui*, d'un moviment existencialista» (*Qüestions de literatura, política i societat*, p. 40).

48. *Guia de literatura catalana contemporània*, p. 17; Heike Van Lawick entrevista Josep Maria Castellet, p. 84, i *Una imatge que se aleja*.

dels perdedors». ⁴⁹ Castellet no tan sols va reivindicar encara la vigència d'alguns dels plantejaments sartrians a propòsit de la invasió de Txecoslovàquia o del Maig Francès, ⁵⁰ sinó que va dedicar un estudi monogràfic a l'evolució de la concepció de l'intel·lectual de Sartre, amb motiu de l'aparició d'*On a raison de se révolter* (1974), «una de les lectures més estimulants» de l'any. ⁵¹ Hi estableix dues fites: en primer lloc, la teorització de la figura de «l'intel·lectual clàssic» en tres conferències del 1965 (recollides dins *Plaidoyer pour les intellectuels* [1972]), que sintetitzen la posició sartriana anterior al Maig Francès, i, en segon lloc, la crisi del 68, amb la renúncia al «*vedettisme*» i l'opció de «la participació activa en els moviments que accepten, com a motor de la lluita alliberadora del proletariat, la pràctica de la llibertat».

Malgrat l'esforç d'adaptació de Sartre i la vigència d'alguns dels seus plantejaments, Castellet és del tot conscient que l'influx ple de l'existencialisme queda ja ben lluny. És per això que, en una visita a la tomba de Camus als inicis dels setanta (amb motiu d'un col·loqui sobre les perspectives de la cultura europea), entona una elegia per «una Europa que difícilment tornarà a ser la mateixa que fou». ⁵²

CONCLUSIONS

En síntesi, la influència existencialista en Castellet és considerable. D'acord amb l'evolució del pensament europeu —si bé amb retard— la incidència d'aquesta tendència és més determinant, especialment durant els anys cinquanta, però seguirà essent important almenys fins a la segona meitat dels seixanta, confluint amb altres estímuls (en particular, el marxisme i l'estructuralisme). Segons ell mateix valora, Sartre el va marcar «*seguramente más que ningún otro contemporáneo*». ⁵³ L'actitud i l'obra d'aquest escriptor (en particular, *Qu'est-ce que la littérature?*) han fonamentat la seva teorització literària (a l'entorn del compromís de l'autor, de l'objectivisme i de l'apel·lació al lector) i la seva pràctica crítica (en què els conceptes de *situació* i de *revelació del món* —amb tècniques adequades— contribueixen notablement a la metodologia interpretativa i a la valoració). De tota manera, Castellet ha sabut adaptar-les, molt hàbilment, a la seva personalitat i a les peculiars circumstàncies hispàniques.

XAVIER VALL

49. *L'intel·lectual més obscú*, p. 11. Veg. també J. M. CASTELLET, *París, maig 1968*, «L'Avenç», 16 (maig de 1979), p. 5.

50. Veg. *Nens anarcoides i vellets bidimensionals*, «Serra d'Or», 109 (octubre de 1968), p. 853, i *El melic del món. El general i els estudiants*, *ibid.*, 116 (maig de 1969), p. 347.

51. *Sartre i els intel·lectuals*, «Els Marges», 3 (gener de 1975), ps. 120-124, recollit a *Qüestions de literatura, política i societat*, ps. 23-33, i també en *Literatura, ideologia y política* (Barcelona, Anagrama, 1976), ps. 11-23.

52. *Europa des d'Europa* [i 2], «Serra d'Or», 150 (març de 1972), p. 157.

53. *Una imatge que se aleja*.